

AŞI TEREDDÜDÜ VE DUYGULAR¹

VACCINE HESITATION AND EMOTIONS

Aylin DİKMEN ÖZARSLAN*, Hatice ÖZER**

Geliş Tarihi: 09.05.2024

Kabul Tarihi: 16.05.2025

(Received)

(Accepted)

ÖZ: Aşılar modern tıbbın, özellikle halk sağlığının gelişmesinde en güçlü araç olarak anılmaktaysa da ilk aşı uygulamasından bu yana karşıtlarını da yaratmışlardır. Günümüzde ise aşılar karşı olumsuz algı ve tutumların giderek yaygınlaştığı görülmekte ve bu durum tıp aktörlerinin çoğu tarafından önemli bir risk olarak işaretlenmektedir. Bu çalışma bu olumsuz tavırların nedenlerini ortaya koymaya çalışan ve 2023 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen nitel bir araştırmanın verilerinden yararlanarak söz konusu algı ve tutumları şekillendiren ve besleyen duygulara odaklanmaktadır. Çalışmada, araştırmanın amaçlarına uygun olarak, aşıların tümüne ya da bir kısmına karşı olumsuz algı ve tutumları olduğunu kabul eden otuz kişi ile yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Anılan araştırma genel olarak aşılar karşı kişilerde gelişmiş olan karşıtlığı/tereddüdü/çekimsizliği besleyen faktörleri anlamayı amaçlamıştır ancak veriler analiz edilirken duyguların bu anlamda önemli rol oynadığı anlaşılmıştır. Böylece bu makale, aşı karşıtlığı olgusunun altında yatan duyguları merkeze almıştır. Duygular her türlü sosyal ilişki ve deneyimin bir parçasını oluşturmakta, etkileme ve etkilenme gücü sayesinde tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde aşı konusunda da kişilerin düşünce ve tavırlarını belirleyen etkenlerden biri olduğu gibi, bulaşma yoluyla bunların diğerlerine yayılmasına da yol açmaktadır. Çalışma hem çocukluk çağı hem de Covid-19 aşılarıyla ilgili duygulara bakmakta böylece anti-aşı tutumlarının koşullara, zamana ve bağlama göre değişiklik gösterebildiğini savunmaktadır. Ayrıca çalışma, aşı karşıtlığının basitçe cahillik, bilim dışılık vb. kavramlarla açıklanamayacağını göstermesi açısından alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşı tereddüdü, aşı karşıtlığı, duygular, duygusal bulaşma.

ABSTRACT: Although vaccines have been recognized as the most powerful tool of modern medicine, especially in the promotion of public health, they have also created opponents since the first vaccine was introduced. Nowadays, it is seen that negative perceptions and attitudes

¹ Bu çalışma için etik kurul izni Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nden, 04.10.2022 tarih ve E-32128941-050.99-77307 sayılı karar ile alınmıştır. Çalışma, “Covid-19 pandemisinin yeniden gündeme getirdiği aşı karşıtlığı” başlıklı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiş (Proje No: 2022-01) araştırma projesinin bir bölümüne dayanmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, aylin.dikmen@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3301-8488.

** Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hatice.ozer@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8052-6982.

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 Dikmen Özarslan & Özer

towards vaccines are becoming increasingly widespread and this situation poses a significant risk for most medical actors. The study focuses on data from a qualitative study conducted in Istanbul in 2023 to explore the reasons for these negative attitudes, focusing on the emotions that shape and nurture these perceptions and attitudes. In the study, semi-structured face-to-face interviews were conducted with thirty participants who admitted that they had negative perceptions and attitudes towards all or some of the vaccines, in accordance with the aims of the research. The aforementioned research generally aimed to understand the factors that feed people's opposition/hesitation/abstention towards vaccines, but when analyzing the data, it was understood that emotions play an important role in this sense. Thus, this article has centered on the emotions underlying the anti-vaccination phenomenon. Emotions form a part of all kinds of social relationships and experiences and play an important role in shaping attitudes thanks to their power to influence and be influenced. Likewise, it is one of the factors that determine people's thoughts and attitudes about vaccination, and it also causes them to spread to others through contamination. The study looks at feelings about both childhood and Covid-19 vaccines, thus arguing that anti-vaccine attitudes can vary according to circumstances, time, and context. In addition, the study aims to contribute to the field by showing that anti-vaccination cannot be explained simply by concepts such as ignorance and unscientific.

Key Words: Vaccine hesitancy, anti-vaccination, emotions, emotional contagion.

EXTENDED ABSTRACT

Vaccines are considered the most powerful tool in modern medicine, especially in promoting public health. However, since the first vaccine application, it has also created its opponents. Nowadays, it is seen that negative perceptions and attitudes towards vaccines are becoming increasingly widespread and this situation poses a significant risk for most medical actors. For example, WHO listed anti-vaccination among the top ten threats to health in 2019.

The concept of anti-vaccination involves "vaccine hesitancy" and "vaccine rejection". Therefore, it is necessary to approach the concept from a broad perspective, including those who do not trust some of the vaccines, their ingredients, scientific processes and institutions, those who focus on the harms they are thought to cause to the (social) body, and those who sometimes display hesitant or indecisive attitudes. This is due to the fact that anti-vaccination involves much more complex processes than simply deciding to vaccinate or not to vaccinate.

This study aims to understand the reasons for anti-vaccination, but focuses especially on the emotions that are effective here. Discussing emotions in the field of social sciences, free from modern intellectual labels such as "irrational" or "unscientific", has become widespread since the late twentieth century. The study attempts to problematize the social nature of emotions through Sara Ahmet's statement "how emotions function in shaping the outer surface of individual and collective bodies" (2019), in order to understand agency in vaccine-hesitant groups.

Emotions have long been recognized as predictors of health behaviors. Moreover, research also shows that emotions can influence vaccination intention, and it is suggested that vaccination decision-making is emotionally charged. As vaccine rejection becomes more evident with the vaccines introduced to combat the Covid-19 pandemic it seems important to understand the impact of emotions that determine negative attitudes towards vaccines. This study is based on data obtained from a research conducted in Istanbul in 2023. The study

traces the emotions that affect attitudes against vaccines in the data obtained through semi-structured face-to-face interviews conducted with thirty people who have negative perceptions and attitudes towards vaccines.

The participants in the study were 18 women and 12 men, and their average age was 41.9 years old. Six of them have high school education, one has an associate degree, sixteen have undergraduate education and seven have graduate education, meaning that the education levels of the participants are high.

First of all, it should be said that there is a general acceptance among the participants that talking and discussing vaccine hesitancy or vaccine rejection creates a risk of stigmatization. Many emotions such as fear, anxiety, doubt and concern arise when dealing with vaccines. In studies aiming to determine the factors affecting the increase in vaccine hesitancy, it is emphasized that the feeling of trust is one of the most important factors. This includes trust in the vaccine as a product, trust in healthcare professionals, and trust in policy makers. However, it is stated that pharmaceutical companies, for example, generally have the lowest level of trust - along with politicians. As a matter of fact, distrust of pharmaceutical companies, WHO and the state was frequently expressed among the participants of the study. The sense of trust seems particularly dominant when it comes to Covid-19 vaccines. As a matter of fact, when childhood vaccines are compared with Covid-19 vaccines, it is understood that there is a very serious difference between the trust in them.

Fear and anxiety are frequently encountered emotions in vaccine hesitancy, and beliefs and attitudes that we can describe as conspiracy theories have an important place on their basis. Conspiracy theories talk about risks ranging from individual to general, such as vaccines causing various diseases, causing infertility, and disrupting the genetic structure.

Hornsey and Fielding (2017) distinguish between "surface attitudes" and "attitude roots" to explain the underlying motivations. According to this distinction, there are specific and concrete attitudes above the surface, while below the surface there are fears, ideologies, world views, vested interests and identity needs that sustain and motivate these attitudes. Therefore, in order to understand the surface attitudes of anti-vaccine, vaccine hesitancy or vaccine rejection, there is a need to understand the emotions underlying these attitudes and which have an important role in establishing not only the individual but also the social sphere.

1. GİRİŞ

Aşılar tıbbi bir tertibatın ürünü oldukları kadar, neredeyse ilk keşiflerinden bu yana toplumun bazı kesimleri için korku, kaygı ve endişe üreten bir sosyal etkileşim alanının da konusu olmuşlardır. Aşılarla ilgili, aşı karşıtlığı (*anti-vaccination*) olarak adlandırılan ve bu türden duygu palazlanması yaratan ilk toplumsal hareket; Dr. Edward Jenner'in çiçek aşısı çalışmalarında sığırdan faydalanmasıyla, aşıların insanları "hayvanlaştıracağı" gibi iddialarla başlamış ve İngiltere'de, ardından Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların zorunlu aşılanmasını insan haklarına karşı girişim olarak gören bir dizi oluşumun faaliyetleriyle sürüp gitmiştir (Dubé vd. 2015:100). Anti-aşı söylemlerinin geçmişini ele alan çalışmalar, tarih boyunca aşı karşıtlarının argümanlarının bu ilk hareketten yani aşıların beden üzerinde yaratacağı tahribata dair korkudan beslendiğini ve değişmeden günümüze kadar geldiklerini savunmaktadır (Wolfe ve Sharp, 2002). Halk sağlığı otoritelerince

“yanlış/çarpıtılmış bilgileri esas alan, akıl/bilim-dışı, safsatacı, manipülatif veya kompto teorisyenleri” olarak adlandırılan ufak bir grubun kayda değer olmayan tarihsel gerilimi gibi aktarılan bu durum, altında yatan toplumsal/kültürel motivasyonlar göz ardı edilerek aşı karşıtlığıyla mücadele genellikle terapötik tıbbı ve onun önleyici müdahalelerine indirgenmektedir. Oysa aşı tarihinin, hâlâ yakından izleyebildiğimiz önemli bir parçası olan Covid-19 aşlarıyla birlikte karşıtlığın yeni toplumsal örüntüler yaratabildiğini, karşıt argümanlarınsa beden ve insan haklarıyla ilgili tekil düzlemde nüfusun bedeniyle ilgili argümanlara eklenerek duygu haznesini epey bir genişletip büyüttüğünü görebilmekteyiz.

Duygular uzun süredir sağlık davranışlarının belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde araştırmalar, duyguların aşılama niyetini etkileyebileceğini de göstermektedir ve aşı kararı vermenin duygu yüklü olduğu ileri sürülmektedir (Liu ve Chu, 2022: 2097). Bu bağlamda bir yandan Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) 2019 gibi yakın bir tarihte, en önemli küresel sağlık riskleri listesinde ilk ona aldığı diğer yandan Covid-19 pandemisi sürecinde hem daha da gün yüzüne çıkan hem de kimilerince kamusal bir tehdit olarak algılanan aşılar karşı olumsuz algı ve tutumları besleyen duyguların etkisini ve bunların toplumsal alana yayılmasını anlamak önemli hale gelmiştir.

Bu ihtiyaçtan hareketle bu çalışmada, İstanbul’da 2023 yılında tamamlanan fenomenolojik bir araştırmanın verilerinden yararlanılarak, anti-aşı failliğinde etkili olan duyguların izi sürülmekte; bunların hangi şekillerde dolaşıma girdiğine, dönemsel değişimlere ve kamusal alanda yarattığı duygusal bulaşıcılığa (*emotional contagion*) odaklanılmaktadır. Çocukluk çağı aşlarıyla Covid-19 aşlarına dair algı ve tutumları birlikte inceleyen bahsi geçen araştırmada, ilk etapta özellikle bir duygu drenajı yapılması hedeflenmemiş ancak aşılardan içeriğinden üretimine kadar bir dizi güvensizlik duygusu ile katılımcıların aşılardan doğacak sonuçlarla ilgili kaygı ve korkularının yoğunluğu dikkat çekmiştir. Bununla beraber katılımcıların anti-aşı söylemlerinde karşılaşılan önemli bir konu da aşılardan doğacağı düşünülen kötü sonuçların nüfusun bedeni ve onun varlığıyla ilişkilendirilmesi olmuştur. Böylece aşılar kimi zaman bedenin bir parçasına veya bütününe kasteden kimi zaman toplum sağlığına, toplumun ahlaki veya kültürel normlarına karşı işleyen bir fail olarak tarif edilmiştir.

Aşılar ve aşılama ile ilgili tutumların birden fazla nedene dayalı biçimde geliştiği görülmektedir. Böylece aşı karşıtlığının düzeyi de tartışılması gereken önemli bir konuya dönüşmektedir. Bu yüzden çalışmanın detaylarına geçmeden önce genellikle şemsiye bir kavram olarak kullanılan ve aşına olduğumuz aşı karşıtı ya da aşı karşıtlığı kavramlarıyla ilgili, bu yazıda da ihtiyaç duyduğumuz bir güncelleştirmeden bahsetmek yararlı olacaktır.

Aşı karşıtlığı aşılardan tarihi kadar eski bir olgudur ve genellikle yukarıda sözünü ettiğimiz ilk aşı karşıtı hareketlerde de izlenebileceği üzere çoğu zaman bir

aşı aktivizmini içermektedir. Ancak çoğunlukla aşI karşıtlığının toplumsal formları, örgütlü bir aşI hareketiyle birlikte gelişmemektedir. Hatta günümüzde aşılarA karşı katı tutum içindeki çoğu insanın kendini “aşI karşıtı” olarak tanımlamadığı görülmektedir (Capurro vd. 2018; Witteman, 2015). İleride bu çalışmanın verilerinde de izleyebileceğimiz gibi, kendini aşI karşıtı olarak tanımlayan çok az sayıda kişi bulunmaktadır. Bunun yerine “aşI tereddüdü” (*vaccine hesitation*) kavramı günümüz aşI karşıtlığını açıklayan ve bu rabıtayı temsil eden çok daha kullanışlı bir kavrama dönüşmektedir. AşI tereddütlü birey/grup kavramının aşıların bir kısmına, birtakım içeriklerine, bilimsel süreçlerine, kurumlara güvensizlik duyan ve bunun nüfusa vereceği düşünülen zararlarına odaklanan, yer yer çekimsiz veya kararsız bir tutum içinde olan söz konusu toplumsal kesimi çok daha kapsayıcı biçimde temsil ettiği anlaşılmaktadır.

AşI tereddüdü yaşayan bireyler, aşılarA yönelik aktif bir talepten tüm aşıların tamamen reddedilmesine kadar uzanan geniş bir yelpazede çeşitli tutum ve davranışlara sahiptirler ve heterojen bir grup oluşturmaktadırlar. Bu kişiler aşılama hizmetlerinin varlığına rağmen aşıları erteleyebilmekte, isteksiz olmalarına rağmen yine de aşI yaptırmayı kabul edebilmekte veya bazı aşıları ya da tüm aşıları reddedebilmekte ancak belli bir süre sonra fikir de değiştirebilmektedirler (MacDonald, 2015; Larson vd. 2015: 4165). Bu tutumlar birbirinden o kadar farklıdır ki ulusal aşI haritalarında, aşılarA ilişkin tutumlar bu nedenle net bir biçimde ölçülememektedir (Yaqup vd. 2014). Ancak aşımın bileşenlerine, aşI üreticilerine veya Covid-19 aşılarıyla beraber yoğun biçimde gözlemlendiği gibi aşıyı keşfeden kişiye/kişilere karşı veya ulusa yönelik algılanan tehditler etrafında çeşitli türden duyarlıklar görülmektedir.

Bakıldığında aşI tereddütlü gruplardaki anti-aşI failliği; tanımlanması güç, kırılğan ve oldukça büyük bir grupla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. AşI tereddütlü gruplarda aşılarla ilgili duygu üretiminin detaylarına bakıldığında ise öncelikle bedenle ilgili olarak; aşıların idiyopatik² hastalıklara neden olma, immün sistemi olumsuz biçimde etkileme, bilinmeyen yan etkilerinin bulunması veya bedene zarar vermeyi umursamayan ticari kaygılar nedeniyle hazırlanan aşI politikalarının sonucu olmaları gibi birden fazla spesifik görüş bulunmaktadır (Wolfe vd.’den aktaran Arıcan ve Badur, 2020:277-278). Dikkat edilecek olursa bunlar bireylerin kendi ya da kendisine yakın bedenlerle (örneğin çocuklarının bedenleriyle) kurdukları duygusal ilişkiden doğan mesafelenmeler veya tereddütlerdir. Bunun dışında aşI tereddüdüne yeni bir duygusal boyut da Covid-19 aşılarının uygulamaya girmesi ile eklenmiştir. Bu aşıların bedende yaratacağı düşünülen kimi olumsuz etkiler yanında aşıları keşfeden kişi/kişilerden kaynaklanan

---

² Oluşumunda bir sebep gösterilemeyen (<https://www.saglikaktuel.com/saglik-ansiklopedisi-idiopatik-nedir--708.htm>)

ve toplumun beden bütünlüğüne kasteden “muhtemel” etkiler de aşı tereddüdünü besleyen yeni duygusal etmenleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla aşılardan ve aşı üreticilerinin bir “dış grup”tan, “biz”den olmayan, güvensiz ve toplumsal bütünlüğü bozacak bir tehdit olarak algılanması söz konusudur. Literatürde yaygın biçimde “komplo teorileri” olarak nitelenen ve çocukluk çağı aşılarda da benzerini görebileceğimiz bazı yaygın olumsuz inanç ve tutumlar, Covid-19 aşlarıyla beraber “sağlıksız nesiller yaratma, üreme hızını düşürme yoluyla ulusal bir dejenerasyona yol açma veya belli bir nüfusu seyreltme” gibi yeni toplumsal duygulanımlar ortaya çıkarmıştır.

2. TOPLUMSAL OLGULARIN İNŞASINDA DUYGULAR

Duyguların, sosyal bilimler alanında “akıl dışı” veya “bilim dışı” gibi modern düşünsel etiketlerden kurtularak tartışılmasının tarihi oldukça yenidir (User, 2020:74). Geçmişte duyguların belirli bir bilim dalı ve terminolojisine sıkışıp kalması nedeniyle bu geç keşif duyguları yirminci yüzyılın sonlarından itibaren çok daha yaygın biçimde tartışmayı mümkün kılmıştır. Bu çalışmayı şekillendiren aşı tereddütlü gruplardaki duygu akışını sorunsallaştırma fikri de bu çabalardan biri olarak okunabilir. Bu anlamda çalışma, aşı tereddütlü gruplardaki duyguların sosyal niteliğini anlamaya çalışmakta ve Sara Ahmed (2019)’den hareketle söyleyecek olursak “bireysel ve kolektif bedenlerin dış yüzeyinin şekillenmesinde duyguların nasıl işlediği” sorusuna odaklanmaktadır.

Duyguların mikro toplumsal alanlarda ve ilişkilerdeki rolünü incelemeye imkân veren bu zeminde duygunun ne olduğu, nasıl tanımlandığı oldukça önemlidir. Öncelikle duygu tek başına soyut, içsel, yalıtılmış bir eylem değildir. Genellikle kişileri bir davranışa iten, bu davranışa da “ruh hali” ya da “renk veren” bir harekettir (Illouz, 2018: 14). Duygu (*emotion*) kelimesi etimolojik olarak Latince’de “hareket etmek, dışarı çıkmak” anlamındaki “*emovere*” kelimesinden türemiştir. Ancak duygular sadece hareketle alakalı değildir, aynı zamanda ilişkiler/bağlılıklarla da alakalıdır. Harekete sevk eden şey aynı zamanda bizi bir yerde tutan ya da barınma imkânı sunan bir şeydir de (Ahmed, 2019: 21). Bu yönüyle duygular sosyal ilişkilerin, etkileşim ve deneyimlerin bir parçası haline gelmektedirler. Aynı zamanda bu dolaşım duyguların bedenler arasında sürekli bir akış halinde olduğunu da göstermektedir.

Duyguyu, Spinoza’ya referansla tanımlayan Massumi (2019:9) onu “etkileme ve etkilenme” gücü olarak ortaya koymaktadır. Duygunun sosyalliğini ifade eden bu tanım da oldukça ufuk açıcıdır. Etkileme ve etkilenme, zihni uyardığı gibi bedenleri de karşı karşıya getirmektedir. Duygu bu yönüyle sosyal bedeni birleştiren, birlikte eyleme imkânı veren, hareket halinde bir olgu veya güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda pek çok sosyal teori, duyguları sosyo-kültürel perspektiften inceleyen çalışmaların duygunun tekil doğasını aşmak üzere öneminden söz

etmektedir. Klasik sosyoloji teorilerinde doğrudan duyguları merkeze alan okumalarla karşılaşmasak da bugün klasik sosyologların pek çoğunun duyguların hareketine dair alan açtıkları bilinmektedir.³ Sonrasında pek çok çalışmada duyguları toplumsal ve kültürel pratikler olarak okuma çabası giderek artmıştır (Kemper, 1978; Hochschild, 1979,1983, 1990; Denzin, 1985; Collins, 1993). Bu çalışmalarda da duyguların toplumsal alandaki karşılaşmalarda ortaya çıkardığı hareket, merkezi konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duyguların hareketi, ikincil bir konu olarak kamusal alandaki dolaşımını da dikkate almamızı gerektirmektedir. Duyguların bedende öylece durmadığını, bedenler arasında dolaştığını yani duygunun sosyalliğini iddia eden sosyo-kültürel perspektifler bu anlamda “bulaşma” (*contagion*) kavramını da mecburen göz önüne taşımaktadır. Bulaşma kelimesinin kökü Latince “temas” (*contact*) kelimesinden gelmektedir (Ahmed, 2019:20). Duygusal bulaşma küçük gruplarla büyük gruplar arasındaki etkileşime/temasa odaklanmaktadır. Kavram, -daha çok psikoloji ve örgütsel davranış literatüründe sıklıkla kullanılan özlü tanımlarından faydalanırsak- “bir kişi ya da grubun, duygu durumlarının ya da davranışsal tutumlarının bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde başka bir kişi ya da grubun duyguları ya da davranışlarını etkilediği” süreci tarif eder (Schoenewolf, 1990: 50). Bu tanım, bireylerin birbirlerinin yüz ifadeleri, beden dilleri ve bilinçli olmadan gerçekleştirdikleri duygusal dışavurumlarını dahi yakalama eğiliminde olduklarına vurgu yapmaktadır (Kevrekidis vd.: 2008) İletişim kuran/temas eden bireylerin birbirilerini duygularıyla kasıtsız, niyet etmeden ve hatta bilmeden etkileme ihtimalleri aynı şekilde de etkilenme durumları vardır. Kısacası etki, etkileyenle etkilenen rolleri farkında olmasa bile gerçekleşmiş olabilir ve bu epidemiyologların kullandığı şekilde “bulaşma” olarak adlandırılabilir (Belli ve Alonso, 2021:3). Duygusal bulaşma yalnızca öznel hislerin aktarımı değildir, tutumları da etkileyen bir süreçtir.

Duygusal bulaşma bir tür “sosyal etki”dir (Barsade, 2002). Bu anlamda en kapsayıcı rolü de kamusal alanda sosyal etki biçiminde gelişmesi, dolayısıyla dışsal faktörlere veya içinde bulunulan duruma bağlı olarak yeni sosyal davranış kalıplarının türemesine sebep olmasıdır. Bu anlamda aşı tereddütlü gruplarda ortaklaşan korku, kaygı, endişe vb. türden duygu akışları tarihsel süreçte kamusal alandaki duygusal bulaşmanın iyi bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

³ Modernitenin ortaya çıkışını doğrudan duygular üzerinden açıklayan bir klasik sosyoloji teorisi ile karşılaşılmasa da Illouz’un (2018:11-13) ortaya koyduğu gibi; “duyguların ekonomik eylemlerdeki rolünü” Weber’in müstesna çalışması Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunda, kapitalizmin yarattığı “duygusal hissizleşme” ya da “yabancılaşma”yı Marx’ta, “dayanışma” mefhumunun duygusal içerimlerini, Durkheim’da ve diğer sosyologların çalışmalarının muhtelif alanlarında duygulara dair izdüşümler görülmektedir .

3. AŞI TEREDDÜDÜNÜ BESLEYEN DUYGULARIN İZİNDE

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yukarıda anılan araştırmanın verilerinde, bireylerin aşılar karşı geliştirdikleri olumsuz algı ve tutumların şekillenmesinde rol oynayan duyguların izi sürülmeye çalışılmaktadır. Söz konusu araştırma, aşı karşıtlığı/tereddüdü/reddi olgusunu inceleyen fenomenolojik bir çalışmaya dayanmaktadır. Araştırma kapsamında amaçlı örneklem tekniği uyarınca aşılar karşı olumsuz algı ve tutuma sahip olduğunu belirten on sekiz kadın, on iki erkek olmak üzere otuz kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaşları ortalaması 41,9'dur. Araştırma katılımcılarının belirlenmesinde kullanılan kartopu örneklem tekniğinin, daha homojen bir grubun oluşturulmasına neden olma potansiyeli konunun daha çok, eğitim düzeyi yüksek kişiler açısından görülmesini bir sınırlılık olarak getirmiştir. Buna göre katılımcıların altısı lise, biri önlisans, on altısı lisans ve yedisi lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların çoğunlukla yüksek eğitilmiş olmaları, ileride özellikle "aşı karşıtı" nitelenmesine karşı çıkışlarından söz edilirken göz önünde bulundurulmalıdır. Dahası katılımcıların altısı doktordur. Doktorların aşı konusundaki görüş, davranış ve inançlarının içeriden bir bakış sağlaması açısından araştırmaya önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Buraya gelmeden, ne dediğimizin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle araştırmanın katılımcılarının belirlenmesi sürecini aktarmak yerinde olacaktır.

Araştırma kapsamında başlangıçta kendini aşı karşıtı olarak tanımlayan kişilere ulaşma heedful yola çıkılmışsa da bu durum iki nedenle sekteye uğramış ve hatta çalışmanın ilerleyen kısımlarında kavramsal şemamızı yeniden düşünmemizi gerektirmiştir.

Saha sürecinde, kendini aşı karşıtı olarak tanımlamasına rağmen görüşme teklifimizi reddedenlerin/görüşmeye yanaşmayanların sayısı oldukça fazladır. Bununla beraber, görüşmeyi kabul edenler arasında da çoğunluk kendini, çeşitli nedenlerle aşı karşıtı olarak adlandırmadığını söylemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada görüşme yapılan kişiler ağırlıklı olarak aşılar karşı önyargılı, kaygılı, şüphe duyan, çoğunlukla parçalı aşı kabulü gerçekleştiren aşı tereddütlü kişiler olarak nitelendirilmelidirler. Katılımcıların aşılar karşı tutumlarını nasıl tanımladıklarına bakıldığında, daha önce söz edildiği gibi, büyük farklılık gözlenmektedir; bunlar tüm aşılar karşı olmaktan bazı aşılar karşı güvensizlik duymaya, hatta aşılarla ilgili olumsuz algı ve tutumlara sahip olmalarına rağmen -genellikle mecbur kaldığından- aşı yaptırmaya kadar farklılık göstermektedir. Dahası aşılarla ilgili benzer tutumlara sahip kişilerin kendilerini farklı tanımladıkları (bir kısmı aşı karşıtı derken diğerlerinin bu tanımlamayı kabul etmemesi) aşı karşıtlığı, aşı tereddütlü, aşyı reddeden vb. kategorilerin sınırlarının çizilmesinin kolay olmadığını ve koşullara göre bu sınırların geçiren olabildiğini göstermektedir.

Katılımcılar arasında aşı karşıtlığı veya aşı tereddüdü hakkında konuşmanın ve bunu tartışmanın bir damgalanma riski ürettiğine dair yaygın bir kabul olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu akademisyen katılımcı K22 (erkek, 51), “*Türkiye’de (aşı karşıtlığı) bir tabu gibi bir şey yani*” ifadesiyle açıklamıştır. Dolayısıyla başkaları tarafından olumsuz etiketlenme ya da kusurlu algılanma endişesinin araştırmaya katılmada yahut kendilerini tanımlama süreçlerinde etkide bulunduğunu söylemek olasıdır. K22 bu konudaki genel tutumu; “*Biz yaptırmadık dediğim zaman, “Aaa” falan. O yüzden fazla da etrafta şey yapmıyorum zaten, afişe etmiyorum*” sözleriyle aktarmaktadır. Nitekim Wiley vd. (2021), aşı yaptırmayanların kusurlu ve tehlikeli olarak görüldüklerini ve aşığı reddeden ebeveynlerin ötekileştirildiğini belirtmektedirler. Bununla beraber aşılama karşı çıkan bireylerin başkaları tarafından kendilerine olumsuz bir etiket uygulanacağına dair tahmine sahip olduklarına vurgu yapmaktadırlar. Bunun örneğini K25 (erkek, 56, doktor)’in anlatısında bulmak olasıdır; “*(...) bir şeyin karşıtı iseniz, siz nokta nokta karşıtı denilerek, size üzerinize antipati olumsuz imaj yaratıyorlar. Aşı taraftarı diyerek tam tersi olumlu bir etki yaratıyorlar*”.

Aşı karşıtı olarak tanımlanmak istemeyen katılımcılarda, aşı olmamak yönünde irade kullanan insanların genellikle “radikal, uç, agresif, azınlık gibi” gösterildiklerine dair inanç oldukça güçlüdür. Ayrıca K23 (kadın, 28, lisans mezun) aşı tereddüdünden söz ettiği ya da aşı uygulamasını reddettiği durumda cahillik/bilgisizlikle itham edildiğini, çocuğuyla ilgili deneyimini aktararak anlatmıştır; “*Ben sağlık ocağındaki kadınla bu konuyu konuştuğumda bana dedi ki, “Çok pimpiriklisin, emzirmen bitince bir psikolojik tedavi al” dedi.*” Bir başka katılımcı K12 (kadın, 43, doktor) ise “aşı karşıtı” denmesinin sakıncasından şu sözlerle bahsetmektedir: “*Şimdi bu bir algı operasyonu kelimesidir. Bir şeyin karşıtı olunca bir de yandaşı olur, bitti. İkiye ayırdık insanları, yani tamamen algı operasyonu için kullanılan bir kelimedir.*” Böylece kavramla ciddi mesafelenen ama bir taraftan da karşıt düşüncede/eylemde olan bu kişilerle ilgili grup tanımının “aşı karşıtları” olamayacağı anlaşılmıştır. Özellikle “*... aşının zararlı olduğunu bilen, bunu araştıran*” bir insan (K25, erkek, 56, doktor) ya da esas olarak “*aşı dayatmasına karşı*” olma (K15, erkek, 74, lisans mezun) tanımlamaları, yukarıda da ifade edildiği üzere, algı ve tutumların kategorilere ayrılmasının zorluğunu vurgulamaktadır. Öte yandan, yukarıda katılımcı grubun eğitim seviyesine dikkat çekilmişti; grubun büyük bölümünün yüksek eğitime sahip olması ve hatta grupta azımsanmayacak sayıda tıp doktorunun bulunması, aşılarla ilgili olumsuz tavırların bilime inanmamakla ve/veya cahillikle açıklanamayacağını göstermesi açısından kayda değer görülmektedir.

Halk sağlığı söyleminin yaslandığı ilkelere biri, aşılarda sağlığın geliştirilmesinde (en önemli) müdahalelerden biri olduğudur. Buna karşın aşıların insanların güvenini neden kaybettiği, kamu güveninin belirleyicilerinin neler olduğu

ve de güvenin kazanılması bağlamında neler yapılabileceği tartışılmaktadır (Larson vd. 2011: 526). Ancak aşilar ve aşılama(ma) dendiğinde bir sürü teknik bilgi, tıbbi detay, sağlık kodu vb. yanında tıbbi olmayan çeşitli algı/inanç veya olumsuz türden duygularla örülü birçok faktör de devreye girmektedir. Bu anlamda aşilarla kurulan ilişkide korku, kaygı, şüphe, endişe vb. türden pek çok duygu tartışmanın merkezine oturmaktadır.

Aşı tereddüdündeki artışı etkileyen faktörlerin belirlenmesini amaçlayan çalışmalarda güven duygusunun en önemli etkenlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Liu ve Chu (2022) güveni, “güvenenin, güvenilenin, güvenenin çıkarlarını gözeteneğine inandığı hassas bir durumun iyimser kabulü” olarak tanımlamaktadırlar. Şöyle ki, örneğin güvenen olarak hasta, güvenilen olarak doktorun kendi çıkarlarını/iyiliğini gözeteneğine inanmaktadır. Aşılama bağlamında ise bundan kamuoyu güveni olarak söz etmek gerekmektedir. Kamuoyu güveni genellikle bir ürün olarak aşıya güven, sağlık profesyonellerine güven ve politika yapıcılara güven olarak şekillenmektedir. Daha önceki araştırmalar çoğunlukla hastalar ve doktorlar arasındaki güvene ve bu ilişkileri etkileyen bireysel özelliklere odaklanmışken çalışmalar giderek sağlık profesyonelleri, halk sağlığı kuruluşları, hükümetler ve ilaç şirketleri gibi sağlık kurumlarına duyulan güvene odaklanmaktadır. Aşılama konusunda kamuoyunun güveninin tesis edilmesi aşının yeterliliğinin ve aşı üretimi, düzenlemesi, idaresi ve tavsiyesinde yer alan kişi ve kurumların güvenilirlik ve etkinliğinin değerlendirilmesini içermektedir. Araştırmalar sağlık hizmeti sağlayıcılarının ve halk sağlığı kuruluşlarının genellikle güvenilir kabul edildiğini ancak bunlara olan güvenin son yıllarda azaldığını göstermektedir. Ve ilaç şirketleri genellikle -politikacılarla birlikte- en düşük güven düzeyine sahiptirler (Liu ve Chu, 2022: 2097). Örneğin yaygın aşılamanın “bir rant işi” olduğu ve “dolayısıyla da ilaç şirketlerinin insanları korku politikası uygulayarak yapmış oldukları bir sistem olduğu ...” (K26, erkek, 47) düşüncesi süreçteki ajanlara duyulan güvensizliği kısa yoldan açıklamaktadır.

Dahası bu güvensizlik sadece ilaç firmaları ile sınırlı kalmamakta, genel olarak sağlık sisteminin tümüne yayılabilmektedir. Örneğin K17 (erkek, 46), DSÖ’nü hedef almaktadır ve satır arasında devlete güven duymadığını dile getirmektedir;

“Şimdi genel olarak aşı hakkında düşüncem son üç yıldır Dünya Sağlık Örgütü denen katilin baskıları ile korku politikası ile yapılan tüm sağlık adı altındaki zulümlere çok karşıyım, bu ister aşı olsun ister sizi koruma kamplarına alıyoruz desinler, ister gerçekten sizi çok güçlü sağlıklı yapıyoruz diye ilaçlar versinler. Gerçekten de günümüzde tüm sağlık sisteminin, ilaçları ve aşılarının güvensizlik olduğunu, insanın vücuduna çok zararlı olduğunu düşünüyorum. O kanaatteyim, asla da güvenmiyorum. Hele de son üç yıldır güvenilir

bir aşı politikası yoktur. Yani tüm dünyada. Kimse inanmasın, kimse sizin sağlığınıza sizden daha iyi düşünemez çünkü en iyi sağlığımı ben korurum. Rüzgara çıktığımda paltomu, ceketimi üzerime alırım, hırkamı üzerime alırım. Yağmurdan kendimi korurum, beni kim koruyordu kendim koruyordum. Devlet gelip bana şemsiye mi tuttu, asla. Bunun için güvenliksiz bir zamanda asla güvenmiyorum asla. Korku ile insanları korkutup da güvensiz bir aşuya zorlanıp da karşıyım.”

Güven duygusu Covid-19 aşuları konu olduğunda özellikle baskın biçimde karşımıza çıkmaktadır. Covid-19 aşularının “benzeri görülmemiş” gelişme ve dağıtım hızı aşı niyetini şekillendirmede güveni daha önemli bir faktör haline getirmektedir (Liu ve Chu, 2022: 2097). Nitekim bu çalışmada da Covid-19 aşularına karşı güvensizliğin, aşılara karşı olan olumsuz tutumları güçlü bir şekilde etkilediği görülmektedir. Özellikle çocukluk çağı aşuları ile Covid-19 aşuları karşılaştırıldığında bunlara duyulan güven arasında çok ciddi bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların bir bölümü çocukluk çağı aşularına güven duymakta, gerekli olduğunu düşünmekte ve çocukların aşılınması gerektiğini savunmaktadırlar;

“Çocukluk çağı aşularına ben karşı değilim. Kırk yıldır, yüz yıldır denenmiş aşılardı.” (K19, erkek, 53),

“... o zamanki aşılarla şimdiki aşıları kıyaslamak istemiyorum; eski aşıların faydası var, koruyucu özelliği de var. Ama şu anki aşılarla çok güvenilmiyor diye düşünüyorum, yani araştırıldığında.” (K1, kadın, 45)

“Çok uzun süre bilişsel bir süreçten gelen bu aşılardan eminim ve gerekli olduklarını düşünüyorum.” (K6, erkek, 26)

“Çocukluk çağı aşılarını klasik aşıları tabii ki olmak isterdim. Ve hala da tavsiye ediyorum benim aşılar ile ilgili bir sıkıntım yok. Benim insan deneyleri yapılmamış aşılarla sıkıntılarım var.” (K24, kadın, 57, doktor)

ifadeleri özellikle ürün olarak aşuya olan güven ve inancı vurgulamaktadırlar. Buna karşılık Covid-19 aşularının çok hızlı bir şekilde üretilip piyasaya sunulmuş olması ve -hemen hepimizin bildiği kadarıyla- basitçe zayıflatılmış virüsün zerk edilmesine dayanan farklı yöntemlerle yapılan üretime duyulan güvensizlik güçlü bir şekilde kendini göstermekte ve kişilerin aşı tutumunu belirlemede önemli rol oynamaktadır. Örneğin hemşire K4, “olağanüstü şartlar altında geliştirilen ..., hızlı şekilde geliştirilen aşılar olduğundan” hiç güven vermediğini ve bu nedenle Covid aşısı yaptırmadığını belirtmiştir.

“...O dönemde yapın edin diyen doktorlar bile artık farklı şeyler söylüyor. Hatta az önce bir doktorun röportajını izledim,

hastalarına Covid aşısı olup olmadıklarını soruyormuş, sorunlarını anlayabilmek için. Özellikle Alman aşısı, ilk defa farklı bir teknolojiyle üretilen aşının sonuçlarını bilmeden, görmeden, güvenmeden, çalışmaları bitmeden, aşığı alıp vücuduna sokması bence büyük bir cesaret.” (K7, kadın, 29)

ifadesi de aşının üretim tekniğine ve hızına, aşı ile ilgili bilgi kaynağı olan sağlık uzmanlarına olan güvensizliğe işaret etmektedir.

“Aşı karşıtlığı sadece çocukların aşılarına karşı yok, sadece Covid-19 bi karşı yok varmış. Çünkü içinde ne olduğunu bilmediğimiz bir şey var. Hani bu kısa bir dönem, süreçte denendi ve sonrasında tüm insanlara yapıldı. Hani bu aşı uzun bir süre yani yaklaşık bir beş yıl sonra aşılanma başlansaydı şu an belki de karşı olmazdım. ... şu an aşı oldum zaten, ben de oldum ister istemez. Bu aşının yirmi yıl sonra ya da ileriki yıllarda bana ne yapacağını ben bilemiyorum. Hani diğer çocukluk aşıları, bizden önceki neslin yapıldığı aşılar hani şu anda anne babamızda bir semptom yok, bir şey yok, bir rahatsızlık yok. Hani bunlar olumlu aşılar ama Covid-19 için daha yeni olduğu için bir şey veremem yani bir şey diyemem. Garantisi yok yani.” (K9, erkek, 23)

cevabında da yeni olana karşı duyulan güvensizlik açık bir şekilde dile getirilmiştir. Liu ve Chu (2022), araştırmalarda insanların yeni teknolojiler gibi alışılmadık nesneleri değerlendirmesinde güvenin çok önemli bir rol oynadığının gösterildiğini belirtmekte ve bunun Covid-19 aşısına ilişkin değerlendirmeleri de etkilemesinin muhtemel olduğunu belirtmektedirler, ki bu çalışmada da aşıların üretim tekniğinin yeni olması ve aşının kendisinin daha önce denenmemiş, yeni bir ürün olması aşığı karşı geliştirilen olumsuz duygu ve tutumların temel nedeni olarak gün yüzüne çıkmaktadır.

Burada dikkat çekici bir diğer konu da sıklıkla “eski” ve “yeni” aşı karşılaştırması yapılmasıdır. Yukarıda bazı katılımcılardan yapılan alıntılarda da görüldüğü gibi “Birisi uzun yıllar boyunca uğraşmış emek verilmiş o şekilde üretilmiş diğeri çok acil bir dönem de oluşturulmuş bir aşı” (K16, kadın, 30) benzeri ifadeler sıklıkla tekrarlanmaktadır.

Daha önce Liu ve Chu’nun, aşılar konusunda kişilerin tutumunu belirleyen güven duygusunun aşığı, sağlık profesyonellerine ve politika yapıcılara güven olmak üzere üç boyutundan söz ettikleri belirtilmiştir. Bu farklı boyutların nasıl bir arada aşığı karşı olumsuz algı ve tutumlara yol açtığı katılımcıların anlatılarında açık olarak görünmektedir. Örneğin yirmi dokuz yaşında, öğretmen olan ve üç buçuk ve bir yaşlarında iki çocuk sahibi olan kadın katılımcı (K29), çocuklarına hiçbir aşı yaptırmamıştır. Çocukluk çağında yapılan aşılarla ilgili bilgi sahibi olup olmadığı sorulduğunda özellikle aşıların yan etkilerine odaklanmış ve çocuğunun ileride

karşılaşılabileceği muhtemel hastalıklardan kaygı duyduğu için aşından kaçındığını belirtmiştir;

“Yaa şöyle; hepsinin içeriğini, şeylerini okumadım tabii ki. Zaten aşıların yan etkileri konusunda bilgi bulmak da çok zor. Yani bu yan etkilerini herkes paylaşmıyor, herkes araştırmıyor. Aşıların yan etkilerinde içeriğinde hiçbir şey söylemiyorlar ki, ateş olur diyorlar sadece. Sağlık ocağında vurulduğu zaman, huzursuz olur annesi sık sık emzir, bu kadar. Yani bu çocukta şöyle bir hastalık çıkabilir böyle olabilir diye hiçbir şekilde paylaşmıyorlar yani. Ben ilk başta bir araştırma yaptım ondan sonra da hiçbir şekilde aşı vurdurmadım.” (K29)

K29’un argümanlarına benzer ifadelerle diğer annelerde de karşılaşmak mümkündür. Çoğu kez aşılarla ilgili sağlam bir dayanağı bulunmasa da çocuklarının sağlığı için duyulan derin kaygı ve endişe aşından kaçınmayı beraberinde getirmektedir. Burada karşımıza duygusal bulaş olgusu çıkmaktadır. Araştırma yaparak aşı reddinde bulunduğunu iddia eden katılımcıların önemli bir kısmında bile, aile veya arkadaş çevresiyle yaşadığı etkileşim/duygusal bulaş aşılarla mesafelenmelerine neden olmaktadır. Çocukların aşısız daha sağlıklı büyüyeceği yönündeki inancını K22 (erkek, 51), *“Benim kayınbiraderim, eşimin abisi de üç çocuğunu aşısız büyüttü. Çocuklar şimdi büyükler. Büyük kızı 22 yaşında, 18 ve 16 yaşında da iki oğlu var”* diyerek güçlendirmeye çalışmıştır. Diğer taraftan çocuk doğmadan evvel sosyal medya üzerinden aşıyla ilgili tartışmaları takip etmek veya fenomen bir yazarı okumak ve bunun üzerinden aşılınmamanın çocuklarının sağlığı için daha iyi olduğuna kanaat getirmek de yaygın bir temellendirme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ya ben ondan duydum. Ben de çocuğuma aşı yaptırmayayım çünkü yeğenim benim beş yaşında unuttum yani o bilgileri, benim sadece aklımda çocuğuma aşı yaptırmayacağım diye kaldı. Ondan sonra tabii eşim bu konuda bilgili değildi, ailesi falan da vurdurun diyordu. Kayınvalidemgil, olur mu çocuk hasta olursa şöyle olur böyle olursa ne olacaksa falan filan. Ondan sonra dedim ki eşime, ben kesinlikle yaptırmayacağım. Sen de araştır ona göre kararını ver. O da zaten araştırdığı zaman Aidin Salih⁴’in kitaplarından

---

⁴ Aidin Salih; bir kitap satış sitesinde İslam tıbbının üstadı olarak tanıtılmaktadır (<https://www.kitapyurdu.com/>). Kaleme aldığı *Gerçek Tıp* adlı eserinde Salih aşı konusunda özetle, bunların bağışıklık sisteminin normal öğrenme düzenini sekteye uğrattığını savunmaktadır (ki aynı açıklama bu çalışmada söz edilmemiş olmakla birlikte araştırmamızın katılımcıları arasında yer alan bir doktor tarafından da ayrıntılı olarak dile getirilmiştir).

baktı, bi de birkaç telegram grubuna girdik hani bu aşılarda ilgili makaleler falan paylaşıyorlar. ... hani bi araştırma yapmadım zaten benim bu bilgim yeğenimden kalma bir bilgim, abimin eşi araştırırdı hep bizimle paylaşırdı böyle hani oradan edinmiş bir bilgim var yani.” (K29)

Aynı katılımcının sözlerinin devamında aşının içeriğine olan güvensizliğin yanında ilaç şirketlerine ve politika yapıcılara karşı güvensizliğin de izleri görülmektedir;

“Aşı şirketlerinin hiçbir zaman mesela insanı tamamen iyileştirme sürecine odaklandığını düşünmüyorum. Bi tane ... ilaç CEO’sunun bir konuşmasını duydum diyor ki adam ... biz diyor, insanı tamamen iyileştirme odaklı üstüne çalışmıyoruz. ... öldürmeyeceksin yaşatacağsın. Ve sana bağımlı hale gelecek o süreç içerisinde çünkü diyor ki bizim için iyileşmiş her hasta kaybedilmiş bir müşteridir diyor. Öyle değil mi yani hani buna baktığın zaman ben hiçbir ilaç şirketinin hiçbir şeyin insan sağlığı için çırpındıklarını düşünmüyorum sadece anı kurtaralım. Eski zamanda olan aşı belki çocuklara faydası olmuş olabilir. Ama onun öncesinde hastalığı tetikleyen bir şeyler yapmış da olabilirler. ... Bazı aşılarda yurt dışında yapılan aşılarda oradaki fakir halk üzerinde, hamile kadınlar üzerinde denendiğini söyleyen yazılar var mesela ne kadar doğru hepsinin doğruluğu tartışılır. Gözünle görmediğin sürece hepsi tartışılır tabii ki. Çocuklarda farklı hastalıklar çıkıyor. Çocukları engelli bir şekilde doğuyor, çocuklar zihinsel engelli doğuyor. O aşılarda etkileri de olabilir yani. Sonra o çocukları iyileştirmek için yapılan aşılarda var. Yani baştan bozuyorlar oyunu sonra devamını getiriyorlar.”

Söz Covid-19 aşılarda geldiğinde güvensizliğin farklı boyutları da daha fazla su yüzüne çıkmaktadır. Covid-19 aşılarda çokça tartışılır olması, bu tartışmalarda katılan ve medyada sıklıkla yer alan doktorların söylemlerini, genel kabullere aykırı olsalar bile bir adım öne çıkarmaktadır.

“Canan Karatay⁵ falan bazı kişiler aşılarda karşıydı. Bu Canan Karatay’ı da önemserim yani, bu kadın da olabildiğince doğal

---

Ayrıca astım, alerji ve onkolojik hastalıklarda yaşanan artışın nedenlerinin ilk sırasına aşırı yerleştirilmektedir. (Salih, 2008).

⁵ Prof. Dr. Canan Karatay; tıp doktoru, kardiyoloji uzmanı. Hastalıklara karşı kadim yollarla bağışıklığın güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İlaçların ve aşılarda aşılarda sağlık

yöntemler ile atlatma taraftarı idi bu süreci. Hatta aşı falan yok demişti bu süreç içerisinde. Virüs mürüs yok bir şey falan demişti. Bu kadın televizyonlara falan çıkmadı o süreç içerisinde ... Bi de böyle kalp pıhtılaşmasına sebep oluyor, ilerde kalp krizine neden olunacak falan denildi. Hatta sonra çıktı Fahrettin Koca şey dedi, yaptığımız araştırmalara göre hiçbir kalpte soruna neden olmuyor falan dedi. Ondan sonra herkes pıtır pıtır aşı oldu. Sonra zaten çıktı dedi ki önümüzdeki senelerde daha çok ölümler olacak kalp krizini tetikliyor falan dedi. Ondan sonra şimdi zaten milletvekili olmadı. Kendi isteği ile olmasın da zaten bir sürü insan ona güvenip aşı oldu ... .” (K29, kadın, 29)

Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü gibi güven duygusu çok önemli ise de aşı tereddüdünde karşımıza çıkan tek duygu değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi korku ve endişe de bu bağlamda sıklıkla karşılaşılan duygulardır.

Aşılarla karşı duyulan korku ve endişenin temelinde komplo teorisi olarak nitelendirilebileceğimiz inanç ve tutumlar önemli bir yer tutmaktadır. Kim vd. (2023), komplo teorilerinin aşı karşıtı anlatılarda önemli yer tuttuğunu belirtmektedirler.

Komplo teorileri olayları, kötü niyetli güçlerin gizli eylemleri olarak açıklama girişimleridir. Son yıllarda aşı karşıtı birçok komplo teorisi ortaya çıkmıştır. Aşı karşıtı komplo hareketinin merkezinde de büyük ilaç şirketlerinin ve hükümetlerin “uğursuz hedefleri”ne ulaşmak için aşılarla ilgili bilgileri gizlediği iddiası bulunmaktadır. Dahası ilaç şirketlerinin aşılarından büyük karlar elde ettiği, bu nedenle de rüşvet yoluyla aşıların zararlı yan etkilerine dair kanıtları gizledikleri ve aşı etkinliğine ilişkin istatistikleri şişirdikleri iddiası en popüler teoriler olarak anılmaktadır (Jolley ve Douglas, 2014).

Genel olarak bakıldığında komplo teorileri dediğimiz bu türden inanç ve tutumlar, dikkat edilecek olursa bedenle ilgili kaygılar ve endişelerden toplumun beden bütünlüğünü yıpratmaya kadar uzanacak denli çeşitlidir. Dolayısıyla tekil öznel deneyimlerden kamusal deneyimlere uzanan bir dizi söylem bu tartışmanın içinde yer almaktadır.

Ancak komplo teorileri konusu içinde genellikle duygu dolaşımı ihmal edilen durumlardan biridir. Şimdiye kadar anti-aşı failliğine bakıldığında güven(sizlik) duygusu etrafında örülü bir takım deneyimler ve bunların ortaya çıkardığı birbirinden çok farklı tutum biçimleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda aşı tereddüdünün genellikle fiziksel sağlığa ilişkin korku, kaygı, endişe vb. nedenlerle aşılarla mesafelenilmesine neden olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bazı durumlarda daha incelikli duygu katmanlarıyla karşılaşılmakta ve söz konusu

---

endüstrisinin kar etme çabasından başka bir anlamı olmadığını savunmaktadır. (Karatay, 2022).)

bu duygu dolaşımının da tutumları büyük çaplı etkilediği göze çarpmaktadır. Katılımcılar arasında bunlar genellikle kişisel hislerden, içsel kabullerden yola çıkarak tarif edilen ve böylece dolaşıma girdiği anlaşılan ayrıca dışarıdan bakıldığında somut nedensiz duygusal deneyimlerdir. Örneğin hem çocukluk çağı aşılarna hem de Covid-19 aşılarna karşı olan ve çocuklarının aşılarnı yaptırmayan K18 (kadın, 32), “İçimdeki annelik şeyine güvendim, içimdeki ses yap dese ydi yapardım ben ama yapma şeyim daha ağır basıyordu ya” ifadesiyle böylesi bir durumu aktarmaktadır. Yine aynı durumda olan K29 (k, 29) da “İnsanın içine şüphe düşüyor. ... Bizim içimize sinmedi, biz olabildiğince kendimizi koruduk” şeklinde, görünüşte somut bir nedene dayanmaksızın aşılarnmaya karşı olduğunu ifade etmektedir.

Her iki kadın katılımcı da çocukluk çağı aşılarnıyla ilgili pratiklerini içsel bir nedenle açıklamaya çalışmışlardır. Yine her iki kadın da K18’in “annelik şeyi” olarak dile getirdiği türden bir his nedeniyle aşı uygulamasını tercih etmediklerini söylemektedirler. Literatürde de önemli ölçüde tartışılan, özellikle çocukluk çağı aşılarnı karşısındaki “yoğun annelik” (*intensive mothering*) dürtüsünün diğer katılımcılarnın öznel deneyimlerinde de karşımıza çıktığını söylemek gerekmektedir. Yoğun annelik pratiği neredeyse tamamıyla çocuğun sağlığını koruma amaçlı ancak çoğu kez belli belirsiz nedenlerle aşılarna karşı tutum içermektedir. Aslında çeşitli nedenlerle çocuğunun aşılarnmasına karşı duran ebeveynlerde bu tür “açıklanamayan” ret durumları duygusal bulaşma kavramını açıklarken dile getirdiğimiz gibi, duygunun etkilenene geçişle ilgili kasıtsız aktarımı düşündürmektedir. Bazen annelik içgüdü, bazen K18’in ifadesinde belirttiği gibi “iç ses” ya da K29’un belirttiği gibi “iç sinmeme” aşı tereddütlü bireylerdeki bu belirsiz etkileşim ihtimalini güçlendirmektedir.

Bununla beraber çok sayıda anne, aşılarnın yan etkileri olduğuna dair inanç beslemekte veya sebebi bilinmeyen hastalıklardan aşılarnı sorumlu tutmaktadır. Diğer taraftan bu tür anlatılarda aşağıda da görebileceğimiz üzere, belirsizlik duygusu oldukça hakimdir. Katılımcılar bu duyguyu bazen bir pekiştireç olarak sağlıkçılarnla yaşadıkları deneyimden yola çıkarak aktarmakta, bazense ihtimaller üzerinden meşrulaştırmaktadırlar. Aşağıda yer alan iki anlatıda da yan etkiler ya da ortaya çıkacağına inanılan hastalıkların aşılarnla ilişkisi bir ihtimal, sınırlı bir gözlem, varsayım üzerinden kurulmaktadır.

“Ya şöyle bir arkadaşımın mesela bebeğinde yani çocuğunda bir aşıdan sonra, aşılardan sonra özellikle epilepsi nöbetleri gibi nöbetler ortaya çıkmıştı. Ve çok araştırmaya girdi, üniversitede profesörler de araştırmıştı ama herhangi bir sebep yok ama aşılardan kaynaklı olabilir mi diye profesörler ile görüştüğünde olabilir ama net bir şey söyleyemeyiz demişler. Çünkü aşılarn öncesinde özellikle karma aşılardan sonra böyle bir yan etki ortaya

çıkı. Ve birçok çocukta alerjik durum görüyoruz. ...Çevremde de görüyorum. Yüzünde kızarıklık, vücudunda belirli başlı kızarıklık ve her ne yese dokunuyor. Benim bebeğim aşısız bir bebek, hiçbir şeye alerjisi yok. Hiçbir şekilde hastalandığını da görmedim. Çok da sağlıklıdır. İki yaşına kadar hiç hastaneye gitmedim diyebilirim yani. Ama aşı olan çocuklarının hepsinin alerjisi olduğunu görüyorum.” (K16, kadın, 30)

“Birçok arkadaşım var çocuklarına hiçbir aşı yaptırmamış insanlar ve çocukların daha sağlıklı olduğunu görüyorum diğer çocuklardan. Eee onlar çünkü çok özel bakımlar da alıyorlar çocukların çoğu yani. Anne baba bu konuda daha duyarlı ve daha dikkatli ben onların bağışıklık sisteminin daha güçlü olduğunu düşünüyorum diğer çocuklardan. Astım, bronşit birtakım problemlerle savaşıyor aşılar, aşı sonrası geliştirilen birtakım problemlerle uğraşıyor pek çok insan. Bi de otizm gibi yeni AIDS gibi çok daha hani davranışlara da yansıyan bütün hayat kalitesine yönelik problemler yaratan şeyler de olabiliyor. Bunlar tam araştırılmadan bunlarla ilgili derinlemesine bilgi edinilmeden hala bunlara devam edilmesi üstelik de başlangıç aşamasının çok dışına çıkılan, tek tek yapılmış eskiden çiçek aşısı gibi yani tek tek yapılan şeyler bunun beş tanesini bir araya getirip ya da yeni doğmuş dünyaya yeni açmış bir bebeğe bilinçli olarak mikrop sevk ediyorsunuz. Hem de az buz değil verem mikropu sevk ediyorsunuz bunun etkileri nedir üzerine çalışılmadan yapılmasına karşı çıkıyorum.” (K13, kadın, 58)

Otizm, aşılarla sıklıkla ilişkilendirilmekte ve özellikle ebeveynler açısından ciddi bir korku ve endişe kaynağı oluşturmaktadır. 1998 yılında Andrew Wakefield ve arkadaşlarının, *The Lancet*⁶'te, MMR (Kızamık, Kabakulak ve Kızamıkçık) aşısı ile otizmin ortaya çıkışı arasındaki olası bir bağlantıdan söz eden makalesi yayınlanmıştır. Makale daha sonra geri çekilmiş, araştırma itibarsızlaştırılmış⁷ ve

⁶ *The Lancet* 1823 yılında kurulmuş uluslararası, haftalık bir tıp dergisidir. Derginin internet sitesinde, kaliteleri ve getirdikleri ilerleme açısından en iyi araştırma makalelerini seçtikleri belirtilmektedir. ([About the Lancet Group](#), 13.03.2024)

⁷ 2004'te *Sunday Times*'ta çıkan bir makalede, söz konusu araştırmadaki beş hastanın çalışmaya katılmadan önce aşı üreticilerine karşı bir davaya katıldığı ve Wakefield'e de MMR aşıları ile otizm arasındaki bağlantıyı göstererek davalarına yardımcı olması için para verdikleri açıklanmıştır. Aynı yıl, *Lancet*'te yayınlanan orijinal makalenin eş yazarlarından bir kısmı araştırmadaki bulgulara dair yorumlamalarını geri çektiklerini açıklamışlardır. Yine de bu araştırmacılar, 1998 tarihli araştırmada bu nedensel ilişki kanıtlanmamış olsa da aradan geçen zamanda böyle bir olasılığın ortaya çıktığını ve bunun küresel ölçekte halk sağlığına etkileri olabileceğine dikkat çekmişlerdir (Doja ve Roberts, 2006).

yazarın tıp mesleğini icra etmesi engellenmişse de aşı tedirginliğini beslemeye devam ettiği belirtilmektedir. Örneğin 2013 tarihinde 1247 kişiyle yürütülmüş olan bir araştırmada katılımcıların %20'sinin aşılarla otizm arasında bir ilişki olduğuna inandığı, %34'nün ise emin olmadığı bulgulanmıştır. Başka türlü ifade etmek gerekirse böyle bir bağlantının olmadığından emin olanlar örneklemin yarısından azı (%46)'dır (Jolley ve Douglas, 2014). Dolayısıyla, aşıların otizme yol açmadığına dair çok sayıda araştırma ortaya konmuş olmasına rağmen ailelerin bu konudaki endişelerinin devam ettiğini tespit etmek gerekmektedir. Ve bu endişe giderek başka bir takım kronik hastalıklara ve/veya gelişim bozukluklarına ve hatta kısırlığa doğru genişlemektedir.

“... ben duydukça çevremde de gördükçe aşı olduktan birçok etki yaşayan anneleri, bunun davasını güden anneleri çocuğu için görünce yaptırmama kararı aldım. Pişman değilim açıkçası şu an için. İlerde ne olur bilmiyorum. İllaki bir mikropla karşılaşacağız. İnşallah bağışıklığı bunu halleder veya da başka bir çözüm olur. Ama aşidan dolayı çocuğumun otizm ya da ne bileyim epilepsi gibi hastalıklarla karşı karşıya kalmasını istemedim bu yüzden de yaptırmadım.” (K16, kadın, 30. Çocuğunun aşılarını ve kendisine Covid aşısı yaptırmamış)

“... bu aşılar insanların vücudunu bak o kısırlaştırmaya kadar gidecek şeyler biliyor musun? Yani bu yediğimiz şeylerden bu bütün aşılarını olan insanlardan yani. Bu gerçekten benim çok çevremde var biliyor musun, küçük bir tedavi olmadan hamile kalamayan çok çevremde. ...Yani bu hep yediğimiz içtiğimiz şeylerden yaptığımız aşılardan hani insanlarda kronik hastalıklara ve bu kısırlaştırmaya, insan vücudunu kontrol altına almaya çalışıyorlar. Yani benim çok böyle tanıdığım var çocuk konusunda sıkıntı yaşayan. Yani insanları gerçekten kısırlaştırmaya neden olduğunu düşünüyorum yani.” (K29, kadın, 29. Çocuklarının aşılarını ve kendisine Covid aşısı yaptırmamış)

Ebeveynler açısından çocukluk çağı aşılarındaki bir diğer endişe ve hatta öfke kaynağı da aşı takvimidir. Ebeveynler bebekliğin ilk yıllarında yapılan aşıların çok fazla ve sıkışık olduğunu düşünmektedir. Örneğin kendisi de eczacı olan katılımcı yoğun ve sıkıştırılmış olduğunu iddia ettiği aşıların hem zararlı olduğunu düşünmekte hem de ilerleyen yaşlarda ve daha seyrek düzeyde yapılmasının daha uygun olacağına işaret etmektedir.

“... Yani aşı takvimi mesela daha farklı takvim uygulayan ülkeler var. Hayatı hiçbir şekilde yoğunlaştırmıyorlar. Mesela Hollanda'da suçiçeği aşısını hiç yapmıyorlar. Çocuklara öyle bir aşı yok

takvimlerinde, bizde var. Bizde hem çok fazla aşı yapıldığını hem de hayatın ilk bir yılında çok fazla sıkıştırıldığını düşünüyorum bu aşılardan. Bunun da ekstra bir zararı var diye düşünüyorum. Ben bu şekilde sıkıştırılmasa atıyorum iki yaşında başlatılsa aşılar, daha seyrek bir şekilde yapılırsa daha az zarar verebilir diye düşünüyorum.” (K14, kadın, 39)

Benzer şekilde aşı politikalarının yeni doğan bir bebek için “agresif” olduğu fikri de dile getirilmekte ve bebeklerin aşılmasına ilişkin tutumları şekillendirebilmektedir. İki çocuğuna da aşılarını yaptırmamış olan K22 (erkek, 51), çocuğun savunmasızlığını da “*çocukcağızın, bebeğin*” gibi terimlerle ifade etmekte ve yine belirsizlik duygusundan kaynaklı bir endişeyle çocukluk çağı aşılarını eleştirmektedir.

“Özellikle çocuk, günümüzdeki çocuk aşısı politikasını çok agresif buluyorum. ... Bir çocuk doğar doğmaz, annesinin karnından yeni çıktığı dakikada bir Hepatit B aşısını topuğundan yapmanın son derece vahşice olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu birey haklarına bir müdahale görüyorum. Çünkü orada çocukcağızın, bebeğin yapabileceği hiçbir şey yok. O daha dünyaya yeni gelmiş. Onun yerine karar vermek ve “yok mutlaka bunu yapacağız” ve o şeyin içinde ne olduğu belli olmayan sübstansı, çocuğun daha yeni doğmuş vücuduna zerk etmek, bana çok şey geliyor, vahşice geliyor.” (K22, erkek, 51)

Yine K22’nin deyiminde ve diğer görüşmelerde sıklıkla kullanılan bir kavram olan “zerk etmek” (bir sıvıyı vücuda şırıngayla vermek) esasında aşıların belirsiz karşılanan doğasına ilişkin temel kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşılar mesafeli tüm katılımcılarda, zerk edilen sıvı çoğu zaman neye evrileceği bilinmeyen kimyasal bir madde olarak tahayyül edilmektedir. Dolayısıyla bununla, beden üzerindeki temel endişelere dayalı birbirinden çok farklı nedenlerle aşılar mesafelenildiği gözlenmektedir. Burada da daha tekil öznel deneyimlerden yola çıkmak mümkündür.

Örneğin K17 (erkek, 46), bir sıvı alışverişi olarak gördüğü aşılama sürecinde, bedende fitratı bozacak birtakım aşamalar olduğunu iddia etmektedir.

“Günümüzde şöyle söyleyeyim, ... bu çocuklardan topuk kanı alıyorlar değil mi. Topuk kanı o kadar çok çocuklardan alınıyor ki ve çocuklardan alınan topuk kanını, topuk kanı alan doktorların nereye gittiğini ve nelere maruz kaldığını bilmiyorlar, bilinmeyen bir süreç başlıyor. Bilinmeyen bir süreçte katil, zalim sistem o DNA’sını aldıkları kız çocuğunun topuk kanını DNA’sından erkek çocuğa aşı yapıyorlar. Erkek çocuğundan aldıkları topuk kanını kız çocuğuna aşı yaparak genlerimizi bozabilecekleri söz konusu.”

Onun için gerçekten de arasında hiçbir fark yok. İkisi de gerçekten çok sakıncalı, insanın fitratını bozuyor, insanın ahlakını bozuyor çünkü biz bunları biliyoruz insan yedikleriyle de vücuduna müdahale ettirerek kötülöklere maruz kalabiliyor.”

Kendisi istememesine rağmen eşinin gizlice, çocuklarından bazılarına aşı yaptırdığını belirten K17 (erkek, 46), komplo teorisi olarak nitelendirilen insan DNA'sını bozma veya genetiği değiştirme hususuna da vurgu yapmıştır. Bununla ilgili çok sayıda görüş bulunmaktadır. Özellikle kalıtsal hastalıklardan kronik rahatsızlıklara kadar bir dizi sorunun kökeninde aşılarda olduğu düşünülmektedir. K5 (kadın, 33)'in ifadesine baktığımızda şu düşünce karşımıza çıkmaktadır: “(Aşıların) içindeki sıvıyla hastalık taşındığı için, bünyeye aktarıldığını düşünüyorum o yüzden etik bulmadığım ve bunlarla ilgili açıklamaları şaibeli bulduğum için karşıyım (...) kalıtsal bir hastalık aktarıldığını düşünüyorum.”

Aşılar yoluyla cinsiyet kodlarına, sağlığa, ahlaki ya da kültürel normlara zarar gelebileceği şeklindeki yaygın düşüncenin dini veya toplumsal hassasiyetlerle de buluştuğu gözlenmektedir. Ancak beden üzerinden gelişen ve katılımcıların münferit örneklerle açıklamaya çalıştığı bu tür inançların, söylemsel düzeyde etkileşimi toplumun bedenine doğru genişlettiği de görölmektedir. Bu bağlamda aşılarda nüfusu seyreltme, patolojikleştirme veya yok etme gibi işlevleri olduğu da düşünülmektedir.

“Şöyle bir yaygın düşünce de var açıkçası, Amerika'daki aşılarda Türkiye'deki çocukların çoğalmasını engelleme amacı taşıyor. Bu arada yurtdışından gelecek aşılara karşıyım ben. Sonuçta bizim laboratuvarımız var, bizim üniversitelerde deney yapılır ondan sonra da sağlıklı bir şekilde çocuklara aşı sunulur. Yurtdışından gelen aşılarda Türkiye'deki çocukların sayısını azaltması, çocukların down sendromlu, özel çocuk olma (...) Türkiye'yi bitirme amaçlı düşüncede olduklarını duydum. Amerika o kadar masum değil bu konuda.” (K1, kadın, 45)

Burada milliyetçilik duygusunun açığa çıktığını söylemek olasıdır. Milliyetçiliđi tanımlamak son derece zordur. Bunun nedeni Balibar'a (2000:62) göre kavramın “hiçbir zaman tek başına işlev” görmemesidir. Kavram “yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, “etnizm”, “etnosantrizm”, yabancı düşmanlığı, şovenizm, emperyalizm, jingoizm ...” gibi terimlerle zenginleşmektedir. Katılımcıların düşüncelerinde de yabancı düşmanlığı ile beslenen bir milliyetçilik duygusundan söz edilebilmektedir. Yukarıdaki anlatıda çocukluk çağı aşılarda, ülke nüfusuna nicelik ve nitelik açısından zarar verme amacıyla olduğu inancı dile getirilirken düşman olarak Amerika Birleşik Devletleri işaret edilmiştir. Ancak Covid-19 aşılarda söz konusu olduğunda aynı katılımcı için düşman yabancılar genişlemektedir.

“Çünkü ülkemizi kim, nasıl yönetiyor, bilmediğimiz çok şey var. Belki demode düşünce gibi gelecek ama amaç insanlığı yok etmek.”

Biz Türkiye olarak güzel bir ülkeyiz, her anlamıyla bizi zayıflatıp bitirmeye çalışıyor emperyalist ülkeler. Çünkü geçmiş tarihe baktığında da böyle. Onlar sinsî olarak pusuda bekliyorlar. Ekonomik olarak da yönettikleri için her şekliyle buraya kötülük yapabileceklerini düşünüyorum.” (K1, kadın, 45)

Özellikle Covid-19 söz konusu olduğunda dış düşmandan bir kötülüğün geleceği düşüncesi daha da belirginleşmektedir. Bu tür düşüncelerde katılımcıların şimdiye kadar sıklıkla dile getirdiği aşılardan bireysel bedenle ilgili patolojiler yaratma ihtimali yerini toplumsal dejenerasyona bırakmaktadır.

“Covid aşısı tamamen insanları kendi ellerine almak için yapılan bir aşı. Ya Covid aşısı şey olarak değil nasıl desem kabakulak bulaşmayı önleyici, o insanlardaki bağışıklığı sağlama açısından yapılan bir şey ama Covid aşısı öyle değil. Hani Covid aşısı ... yaşlı bir teyzeye gitmiştim, teyze demişti ki bana çip yerleştiriyorsunuz bu aşığı olmam demişti. Çok haklı kadın yani ne verdikleri belli değil. ... çip değil de çip olmadığını biliyorum da hani o sıvının içinde ne var. Ne? Boş madde mi? Belki de bir deney yapıldı toplum olarak Türk halkına bir deney yapıldı hiç kimse bunu bilmiyor.” (K28, kadın, 29)

“... genetik kısırlaştırma çünkü biliyoruz ki Türkiye dışındaki çoğu ülkelerde nüfus arttı mı? Genç nüfus oranı çok düşük çoğu ülkede ve bu Türkiye’de yüksek ve bunun önüne geçmek istiyor olabilirlerdi yani. Yani bu şekilde. Üstü kapalı bir şekilde. Dediğim gibi bu konularda endişeliydim yani açıkçası paranoyak mıyım artık bilemiyoruz.” (K21, kadın, 28)

Kuşkusuz Covid-19 aşılmasının yarattığı endişe ya da öfkenin daha güçlü olmasının doğrudan hastalığın insanlar eliyle geliştirilmiş olduğu inancıyla da ilgisi olduğunu söylemek olasıdır. Pandeminin laboratuvarında, dünyadaki artan nüfusu azaltmak için ya da büyük ülkelerin içine düştükleri ekonomik sorunlara çözüm olarak üretilmiş olduğuna ilişkin iddialar yeni geliştirilmiş olan aşılarla karşı olumsuz tavırları da beslemektedir.

Daha çok Covid-19 aşılarda karşılaştığımız türden kamusal endişeler aşılardan toplumsal beden bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturduğu söylemine yaslanmaktadır. Bu nedenle özellikle insan nüfusunun gelecekte karşılaşacağı düşünülen nüfusla ilgili sorunlar genel bir duygulanım yaratmaktadır.

Aşı tereddüdü, karmaşık ve bağlama özgü, zamana, yere ve aşılarla göre değişen tutumları kapsamaktadır. Nitekim çalışmada anlatılardan, araştırmanın katılımcılarının aşılarla karşı geliştirdikleri tereddütlerin boyutlarının farklılaştığı görülmektedir. Yine de aşılarla ilgili her türlü algı, tutum ve tavırların şekillenmesinde duyguların önemli bir rolü bulunmaktadır. Hornsey ve Fielding

(2017), altta yatan motivasyonları açıklamak için “yüzeysel tutumlar” ve “tutum kökleri” ayrımını yapmaktadırlar. Söz konusu ayrıma göre yüzeyin üzerinde belirli ve somut tutumlar yer almaktadır. Yüzeyin altında ise -tutum kökleri- bu tutumları sürdüren ve motive eden korkular, ideolojiler, dünya görüşleri, kazanılmış çıkarlar ve kimlik ihtiyaçları bulunmaktadır. Dolayısıyla yüzeydeki aşı karşıtlığı, aşı tereddüdü, aşı reddi ya da çekimserliği tutumlarını anlayabilmek için bu tutumların altında yatan ve sadece bireysel değil toplumsal alanın kurulmasında önemli payı olan duyguların kavranmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Ortak noktası sağlık olan tüm bireyler, kendi değerlerini, ahlaksal ya da kültürel kategorilerini karşı karşıya getirmekte ve uyuşma, uzlaşma veya çatışma ile sonuçlanacak bir ilişki oluşturmaktadırlar (Breton, 2010: 126-128). Aşılınmama da birbirinden çok farklı rahatsızlık duygusu içeren, sıradan bir tıbbi olguya indirgenemeyecek derecede sosyal, sınıfsal, kültürel vb. repertuvara sahip, ayrıksı dünya görüşlerini bünyesine katan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşı karşıtı faillik, ilk aşılardan bu yana var olmasına rağmen tarih boyunca kendisini ortaya çıkaran müthiş bir duygu hazinesi de yaratmıştır. Bu bağlamda aşı, bir yanda toplumsal bağışıklığa vereceği zarar ve yaratacağı tahribat diğer yanda, aşı karşıtları tarafından ısrarla vurgulandığı gibi, bireyin ve toplumun beden bütünlüğüne kasteden bir fail ve ajan olarak öne sürülmektedir.

Aşılarla karşı gelişen olumsuz tutumlar ve aşı reddi önemli bir halk sağlığı sorunu olarak giderek daha fazla konu edilmektedir. Yazının başlangıcında DSÖ'nün üstesinden gelinmesi gereken ilk on sorun arasında saydığı aşı reddi olgusu Türkiye'de de etkili olmaktadır. Çocuklarına aşı yaptırmayan aile sayısı 2000'lerde 150 civarındayken 2020'lerde bu sayı otuz binlere çıkmıştır. Bu durum bulaşıcı hastalıkların artmasına da neden olmaktadır. Özellikle kızamık vakalarında bir artış olduğu anlaşılmaktadır (Sputnik Türkiye, 2024). Öte yandan Türkiye'ye yönelen kitlesel göçler de bulaşıcı hastalıkların artmasında önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir. Bunların yanında tıp uzmanları aşısı olmayan çocukların aşı yaptırılmış çocuklar için de tehlike yarattığına dikkat çekmektedirler (Sputnik Türkiye, 2024). Bu tablo yaygın aşı uygulamasının halk sağlığı açısından önemine işaret etmektedir ki bu koşullarda aşı karşıtlığının/tereddüdünün/reddinin anlaşılmasının gerekliliği gün yüzüne çıkmaktadır.

Bu amaçla 2023 yılında İstanbul ilinde gerçekleştirilen araştırma sonuçları özellikle duyguların ve duygusal dolaşımın/bulaşın böylesi bir analizi gerçekleştirebilmek için dikkate alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu çalışmanın otuz katılımcısının on sekizi hem çocukluk çağı aşılarına hem de Covid aşılarına karşı olumsuz tavırlara sahiptirler. Diğer on iki katılımcı ise Covid aşıları başta olmak üzere sadece bazı aşılarla karşıdır. Bu gruptakiler genellikle çocukluk çağı aşılarını kabul etmekte hatta bunların yararlı ve gerekli olduğunu

düşünmektedirler. Aşılar karşı olumsuz tavırlar tamamen karşıt olmaktan aşıları reddetmeye ya da aşılar karşı tereddüt duymaya kadar farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu algı ve tutumları belirleyen nedenlere odaklanıldığında ise başta güven(sizlik) duygusunun belirleyici bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların hemen hepsinde aşılar duyulan güvensizlik dile getirilmektedir. Sekiz katılımcı ki tüm grubun üçte birine yakınına işaret etmektedir; doğrudan güven(sizlik) kavramını kullanmışlardır. Öte yandan tüm katılımcıların neredeyse tamamı şu ya da bu şekilde duydukları güvensizlikten söz etmişlerdir. Burada ürün olarak aşya güvensizlik grubun neredeyse üçte ikisinde açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bunun yanında sağlık profesyonelleri ve politika yapıcılara duyulan güvensizlik de dile getirilmiştir. Ancak bu kurumsal yapılara karşı duyulan tereddüt daha çok komplo teorileri ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla güven/güvensizlik duygusunun aşılama(ma) tutumlarında en belirgin etken olduğu bulgulanmıştır. Bunun dışında korku ve tedirginlik kavramlarına işaret edecek veriler sıklıkla görünmektedir. Korku ve tedirginlik duygularını besleyen en önemli faktör aşıların ve özellikle de Covid aşılarının sağlık sorunlarına yol açacağı inancıdır. Aşıların başta otizm olmak üzere down sendromu, epilepsi, kısırlık gibi sağlık sorunlarına yol açmasından endişe duyulmaktadır. Covid-19 aşılarının ise özellikle kardiyovasküler hastalık riski yarattığı ve kalp krizine yol açtığı güçlü bir kaygı yaratmaktadır. Ayrıca Covid aşılarından duyulan endişeye büyük oranda aşıların çok hızlı bir şekilde uygulanması yol açmaktadır çünkü bu görüşteki katılımcıların hemen tamamı aşıların yeterli çalışmalar yapılmadan piyasaya sürülmüş olduğu görüşünde birleşmektedirler. Yukarıda ifade edildiği gibi araştırma kapsamında görüşülen kişilerin endişe ve korkularını besleyen önemli bir kaynak komplo teorileridir. Katılımcıların üçte birinden fazlası aşılar yoluyla insanların bedenlerine kalıtsal hastalıklar zerk edildiğinden çip takılmasına kadar farklı teorileri sürmektedirler. Bu bağlamda söz edilen tehditler Türkiye'ye yönelik olabildiği gibi bütün dünya nüfusuna da yayılmış olabilmektedir. Genel olarak nicelik ve nitelik olarak nüfusun azaltılması, olumsuz etkilenmesine yönelik uygulamaların aracı olarak görülen aşılar, kendilerine karşı olumsuz duyguların gelişmesine neden olmaktadır.

Aşılar karşı olumsuz algı ve tutumların görünüşleri çok farklı şekillerde karşımıza çıkabildiği gibi bu algı ve tutumların nedenleri ile etkileyen faktörler de büyük farklılıklar göstermektedir. Dahası aşı karşıtlığı/tereddüdü/reddi zaman ve koşullara göre de değişebilmektedir. Çalışma, yüzeyde görülen bu aşı tereddüdünün altında yatan ve bu tereddüdü besleyen duyguları ortaya koymaya çalışmıştır. Kuşkusuz bu bağlamda daha başka pek çok etkenden söz etmek olasıdır. Ancak aşılar karşı gelişen olumsuz algı ve tutumların -sıklıkla yapıldığı gibi- basitçe cahillikle, bilim dışı olmakla açıklanamayacak kadar karmaşık bir durum olduğu açıktır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Etik kurul izni Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nden, 04.10.2022 tarih ve E-32128941-050.99-77307 sayılı karar ile alınmıştır

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2019). Duyguların Kültürel Politikası. Çev.: Somut, K., İstanbul: Sel Yayınları.

Arıcan, I. ve Badur, S. (2020). Aşı karşıtlığı. Yenen, O. Ş. ve Badur, S. (Ed.), *Pandemi ve Covid-19* içinde (ss. 275-295). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Balıbar, E. (2000). Irkçılık ve milliyetçilik. Balibar, E. ve Wallerstein, I. (Ed.), *İrk, Ulus, Sınıf* içinde (ss. 50-87). 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Barsade, S.G. (2002). The ripple effect: Emotional contagion and its Breton Belli, S. & ve Alonso, C.V. (2021). “COVID-19 pandemic and emotional contagion”. In: “Special Section: Towards a Sociology of COVID-19. Epidemics, biorisks, and the society of the coronavirus“. *Digithum*, no. 27, pp. 1-9.

Breton, D. L. (2010). Acının Antropolojisi. Çev.: Yerguz, İ., İstanbul: Sel Yayınları.

Capurro G., Greenberg, J., Dubé E., & Driedger, M. (2018). Measles, moral regulation and the social construction of risk: media narratives of “anti-vaxxers” and the 2015 Disneyland outbreak. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 43(1), 25–47. <https://www.jstor.org/stable/90020791>

Collins, R (1993). Emotional energy as the common denominator of rational action. *Rationality and Society*, 5(2), 203-230.

Denzin, N. K. (1985). Emotion as lived experience. *Symbolic Interaction*, 8(2):223-40. doi: 10.1525/si.1985.8.2.223

Doja, A. & Roberts, W. (2006). Immunizations and Autism: A Review of the Literature. *Canadian Journal of Neurological Sciences / Journal Canadien Des Sciences Neurologiques*, 33(4), 341–346. Doi:10.1017/S031716710000528X, 14.03.2024)

Dubé, E., Vivion, M. ve MacDonald, N.E. (2015). Vaccine hesitancy, vaccine refusal and the anti-vaccine movement: influence, impact and implications. *Expert Review of Vaccines*, 14(1), 99-117, <https://doi.org/10.1586/14760584.2015.964212>, 13.02.2024

Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. *American Journal of Sociology*, 85(3), 551–575. <http://www.jstor.org/stable/2778583>

Hochschild, A. (1983). Comment on Kemper's "Social Constructionist and Positivist Approaches to the Sociology of Emotions." *American Journal of Sociology*, 89(2), 432–434. <http://www.jstor.org/stable/2779150>

Hochschild, A. R. (1990). Ideology and emotion management: A perspective and path for future research. In T. D. Kemper (Ed.), *Research agendas in the sociology of emotions* (pp. 117–142). State University of New York Press.

Hornsey, M. J. ve Fielding, K. S. (2017). Attitude roots and Jiu Jitsu persuasion: Understanding and overcoming the motivated rejection of science. *American Psychologist*, 72(5), 459–473, <https://doi.org/10.1037/a0040437>, 15.02.2024

Jolley, D. Ve Douglas, K.M. (2014). The effects of anti-vaccine conspiracy theories on vaccination intentions. *PloS ONE* 9(2): e89177. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3930676/>, 13.03.2023.

Karatay, C. (2022). Karatay Sözü. İstanbul: Hayy Kitap

Kemper, T. D. (1978). A social interactional theory of emotions. New York: Wiley.

Kevrekidis, P., Skapinakis, P., Damigos, D., & Mavreas, V. (2008). Adaptation of the emotional contagion scale (ECS) and gender differences within the Greek cultural context. *Annals of General Psychiatry*, 7(14), 1-6.

Larson, H. J., Cooper, L. Z., Eskola, J., Katz, S. L., & Ratzan, S. (2011). Addressing the vaccine confidence gap. *Lancet*, 378(9790), 526–535. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60678-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60678-8)

Liu, S. & Chu, H. (2022). Examining the direct and indirect effects of trust in motivating COVID-19 vaccine uptake. *Patient Education and Counseling*, 105(7): 2096-2102, <https://doi.org/10.1016/j.pec.2022.02.009>, 22.02.2024.

MacDonald, N. E., & SAGE Working Group on Vaccine Hesitancy (2015). Vaccine hesitancy: Definition, scope and determinants. *Vaccine*, 33(34), 4161–4164. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2015.04.036>

Salih, A. (2008). Gerçek Tıp, İstanbul: Yitik Şifa

Schoenewolf, G. (1990). Emotional contagion: Behavioral induction in individuals and groups. *Modern Psychoanalysis*. 15(1), 49-61.

Wiley, K.E. ve diğerleri (2021). Stigmatized for standing up for my child: A qualitative study of non-vaccinating parents in Australia. *SSM Population Health*, 16 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8473775>, 11.03.2024

Witteman, H. O. (2015). Addressing vaccine hesitancy with values. *Pediatrics*, 136(2), 215–217. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-0949>

Wolfe, R.M. and Sharp, L.K. (2002). Anti-vaccinationists past and present. *British Medical Journal*, 325(7361): 430-432, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1123944/pdf/430.pdf>, 12.02.2024

Yaqub, O.; Castle-Clarke, S.; Sevaldis, N. ve Chataway, J. (2014). Attitude to vaccination: a critical review. *Social Science and Medicine*, 112: 1-11, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953614002421?via%3Dihub>, 23.02.2024